

КАРАКТЕРИСТИКЕ СПОЉНОТРГОВИНСКЕ РАЗМЕНЕ СРБИЈЕ И РУСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ

CHARACTERISTICS OF FOREIGN TRADE BETWEEN THE SERBIA AND RUSSIAN FEDERATION

Драгана Миленковић

Универзитет у Приштини, Економски факултет Косовска Митровица,
Србија¹

Леонас Толваишис

Универзитет Сингидунум, Факултет за европске правно-политичке
студије Нови Сад, Србија

Јована Витошевић

Универзитет у Београду, Економски факултет, Србија

Сажетак: Многе студије сведоче о томе да су се све земље које су имале високу стопу привредног раста у дугом периоду (раст од 7% у периоду дужем од две деценије), без изузетка ослањале на извоз. Анализа спољнотрговинске размене Србије и Руске Федерације требало би да укаже на сегменте у којима би могло да дође до интензивирања спољнотрговинске размене. Русија је пре две деценије представљала најзначајнијег спољнотрговинског партнера Србије, са којим је остваривала суфицит у спољнотрговинској размени, док данас извоз Србије у Русију покрива тек четвртину увоза упркос потписаном Споразуму о спољнотрговинској размени који су две земљепотписале августа 2000. године.

У првом делу рада анализирају се карактеристике привреде Србије, јер је заправо привредна структура та која генерише извоз. Нови модел раста Србије треба да се базира на разменљивим секторима привреде који своје производе и услуге извозе или се на домаћем тржишту такмиче са увозним производима и услугама. Руски развојни модел који је претрпео значајне промене у току протекле две деценије, приликом преласка са планске на тржишну привреду, представља предмет анализе другог дела. У трећем делу анализира се спољнотрговинска размена Србије и Русије са циљем да се да одговор на питање - који су то тржишни сегменти који могу бити значајни за српске извознике.

Кључне речи: трговинска размена, Србија, Руска Федерација, транзиција, сектор разменљивих добара, привредни раст, тржиште.

Abstract: Many studies proves that all economies have had high rate of economic growth in the long run (increase of 7% for more than two decades) that was without any exceptions export-driven. Analysis of foreign trade between the Serbia and Russian Federation should reveal segments in foreign trade where amount traded should be intensified. Two decades ago Russia was the most important Serbian foreign trade partner, where Serbia had foreign trade surplus. Today Serbian export to Russian Rederation covers onlz quarter of its import, despite the fact that two ceountries signed Treatment on foreign trade in August 2000.

In the first chapter of the paper we analyze Serbian economic structure, due to the fact

¹ dragana.milenkovic@pr.ac.rs

that economic structure determinate export. The new model of Serbian economic growth should be based on tradable economic sectors. Russian model of economic development, that had been significantly changed during the last two decades in transition from planned to market economy, is subject of analysis in the second chapter. In the third chapter of the paper Serbian-Russian Federation foreign trade is analysed in order to discover which market segments could be important for Serbian exporters.

Key words: *foreign trade, Serbia, Russian Federation, transition, tradable sector, economic growth, market.*

1. КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРИВРЕДЕ СРБИЈЕ

Србија није ни земља у транзицији нити пост-транзициона земља. Србија је земља у транзиционизму.² Постоји велики број последица транзиције која предуго траје. Две највеће су транзициона рецесија (драматичан пад економске активности и инфлација) и низак ниво конкурентности. Друга локална економска криза изазвана незавршеном транзицијом довела је до повећане изложености Србије ризику vis-a-vis глобалне економске кризе. Србија се, наиме, налази у комбинованој кризи, транзиционој кризи и глобалној економској кризи које појачавају једна другу. Када економија достигне предтранзициони ниво GDP, транзиција је завршена и почиње процес достизања развијених капиталистичких земаља. Последично, типична транзициона крива има облик слова Ј. У случају Србије, транзициона крива је двострука Ј крива која никада не достиже свој предтранзициони ниво. Наиме, на крају 2009. године, GDP Србије био је на 69% предтранзиционог нивоа из 1989. године. Глобална економска криза која је почела 2008. године покренула је трћи циклус Ј криве, гурајући Србију ка трећој тачки стратешког заокрета.³

Транзиција у Србији крајем 2000. године није започела од нуле, већ оптерећена огромним економским и политичким проблемима који су се гомилали током целе једне деценије. Упркос знатном кашњењу у спровођењу најважнијих економских реформи повезаних с транзицијом после 1991. године, Србија није избегла многе негативне последице транзиције. Почетком 90-их година и југословенска привреда је доживела велики пад производње, раст инфлације, социјалну диференцијацију и пораст броја сиромашних. Због тога је у Србији крајем 2000. године ситуација била много

² Дјуричин, Д. (2008):“ Serbia: from tranzition to transitionism and back“, Економика предузећа, Sept-Oct, стр. 155-170

³ Дјуричин, Д и Вуксановић, И. (2010):“Предлози за превазилажење негативних последица економске кризе у Србији“, Зборник радова, Бања Врућица, 17. и 18. 06. 2010.

сложенија него у другим земљама које су транзицију започеле 1989. године.⁴

Наиме, економске реформе са циљем увођења елемената тржишне привреде у Југославији започеле су 1950. године, убрзо после Титовог сукоба са Стаљином и раскида с Информбироом 1948. године. Током наредних деценија жеља креатора југословенске политике да се одвоје од традиционалног совјетског модела, али да притом не напуштају неке од основних одлика комунизма а-пре свега једнопартијски политички систем и доминантно присуство не-приватног власништва у привреди-довела је до различитих експеримената с “тржишним социјализмом”. Специфичан југословенски економски систем привлачио је од педесетих до осамдесетих година прошлог века знатну пажњу академских кругова, као пример могућег “трећег пута” између капитализма и социјализма.⁵ Ове, по оценама Светске банке и Међународног монетарног фонда, веома квалитетне реформе, прекинле су политички догађаји, односно распад Југославије услед конфротације набујалих националиста. Спровођење кључних економских реформи је заустављено за време владавине Милошевићевог режима, тако да су почетни услови 2000. године у Србији много гори него што су били у централноисточној Европи 1989. године.⁶

Тако је 2001. године у Србији/ СР Југославији усвојена стратегија транзиције слична другим земљама СЕ, мада деценију касније, заснована на неолибералном моделу. Кључно место је дато либерализацији, макроекономској стабилизацији и приватизацији, у складу са препорукама тзв. „Вашингтонског“ консензуса. Поуке из

⁴ Увалић, М. (2012): “Транзиција у Србији, ка бољој будућности“, Завод за уџбенике, Београд, стр. 25

⁵ Estrin, S. i M. Uvalić, From Illiria towards Capitalism: Did Labor-management Theory Teach Us Anything about Yugoslavia and Transition in Its Successor States, Comparative Economic Studies, 50th Anniversary Essay, 50, str. 663-696

⁶ -друштвени производ у Србији је више него преполовљен у односу на 1991. годину – износио је 42% од онога који је остварен 1991. године и износио је 863 долара по глави становника

-Инфлација је на крају 2000. године износила 112% на годишњем нивоу

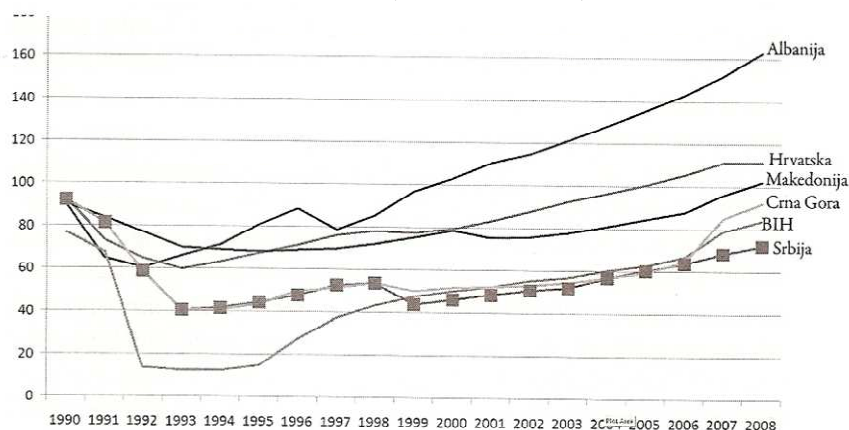
-Регистрована незапосленост је износила око 860 000, односно око 32%

-Индустријски капацитети су били застарели и запуштени јер се годинама у њих није улагало, односно није се спроводила реална амортизација. А где се спроводила, било је питање како би се увезле потребне машине обзиром на санкције.

-Банкарски сектор је био готово потпуно уништен. Четири највеће банке су практично банкротирале јер су имбиланси били оптерећени огромним ненаплативим потраживањима од привреде.

„Поствашингтонског“ консензуса, засноване на искуству неких земаља СЕ након деценије транзиције нису довољно узете у обзир. Истиче се важност адекватних услова за стварање и раст нових приватних предузећа, а не само приватизација постојећих; важност ефикасног система корпоративног управљања, а не само промене власника кроз приватизацију; важност активне политике конкуренције, која се показала још значајнијом за пораст ефикасности предузећа од приватизације; важност активне улоге државе, а не само тржишта капитала; као и негативне последице по привредни раст претерано рестриктивних монетарних и фискалних политика.⁷

Графикон 1.: Реалан ВДП Србије и других југоисточних земаља 1990-2008 (индекси=100)

Izvor: Zasnovano na podacima EBRD (www.ebrd.org), novembar 2009.

Раст привреде Србије у периоду 2004-2008. био је релативно висок, и у просеку је износио преко 6% годишње. Модел равнотеже у коме је осетно бржи раст унутрашње тражње и потрошње од раста ВДП-а (раст домаће тражње 2008. године износио је 7,5% а ВДП 5,4%) заснован на обимном приливу капитала из иностранства више неће моћи да функционише. Иако је привредни раст Србије у последњих неколико година био је релативно висок, он је

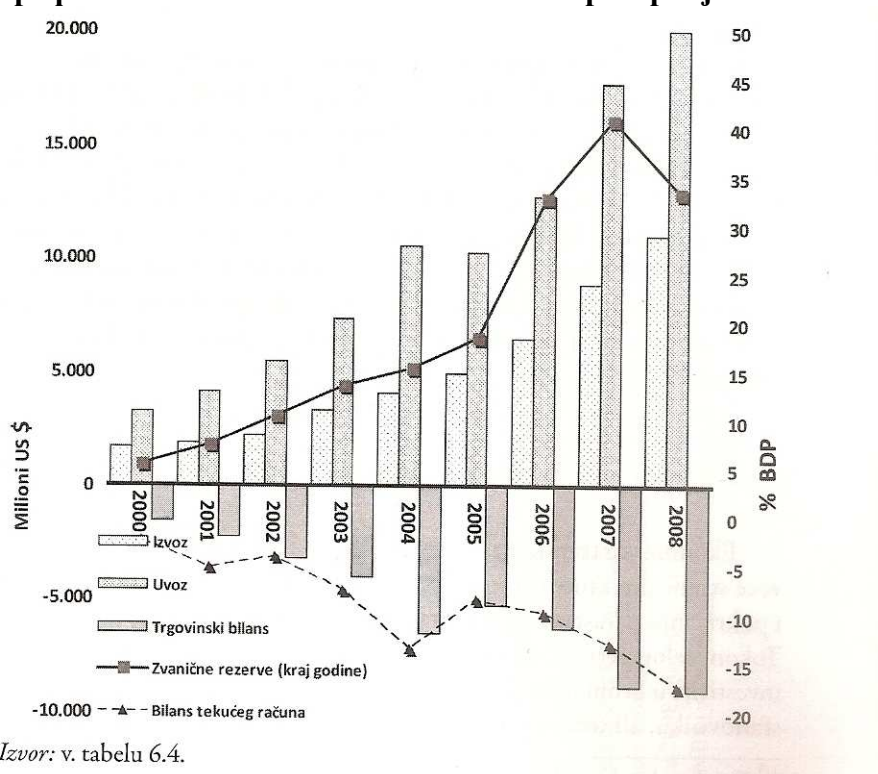
⁷ Kolodko G.W. and D.M. Nuti (1997), "The Polish alternative – Old myths, hard facts and new strategies in the successful Polish economic transformation", UNU WIDER Research for action Series, 33, цитирано према: Увалић М. (2011), „Проблеми досадашњег модела развоја Србије“, у Бајец Ј. и Јакшић М. (Ред.), *Нова стратегија развоја привреде Србије – Изазови економске политике у 2011. години*, НДЕ са АЕН и Економски факултет у Београду, стр. 63

првенствено заснован на само три сектора (финансијско посредовање, трговина на велико и мало и саобраћај и телекомуникације), који су заслужни за око три четвртине укупног економског раста од 2002. до 2008. године. Ова три сектора припадају неразмењивом делу привреде (њихови производи се углавном не могу извозити), тј. ослањају се пре свега на експанзију домаће тражње. Раст тражње није био праћен одговарајућом експанзијом производње, пре свега у секторима из размењивог дела привреде. Због тога је привредни раст био праћен релативно високим трговинским дефицитом и дефицитом текућег рачуна. Нови модел економског раста ће морати у много већој мери да се заснива на секторима из размењивог дела привреде. Приливи капитала који су у предходним годинама обилато финансирани домаћу тражњу, неће се услед нове кризе у ЕУ и САД вратити у пређашњем обиму. Такође, сектори који су до сада били носиоци раста су већ достигли ниво који се може сматрати релативно високим (око 15% годишње), те ће њихов раст у наредним годинама сигурно бити спорији. С обзиром да је остатак привреде у предходним годинама растао по релативно скромној стопи од 2% годишње, неопходно је повећати продуктивност ових сектора у наредном периоду. У периоду после 2000. године дефицит текућег рачуна био је покривен приливима званичне донаторске помоћи у износу већем од 3,1 милијарде долара од 2000. до 2007, од чега је највећи део обезбедила ЕУ кроз програм CARDS. Много важнији извор додатног капитала биле су дознаке исељеника, у укупном износу од 16,8 милијарди долара у периоду 2001. до 2008. године (односно око 9% ВДП-а годишње). Нето приливи страних директних инвестиција у износу од 15 милијарди долара до 2008. такође су били значајни. Прилив страног капитала омогућио је импресивно повећање бруто девизних резерви Србије од само 890 милиона долара у 2000. на више од 16 милијарди долара у 2007. години. Србија је такође успела да уговори неколико повољних аранжмана о репрограмирању спољног дуга. Године 2001. југословенска влада са Париским клубом поверилаца потигла је споразум о консолидацији и отпису 66% свог дуга. Године 2004. отписан је и велики део српског дуга према Русији (Увалиц, п. 213). У 2012. години рупа у спољном билансу (од преко 3 милијарде долара у периоду јануар-септембар) финансирана је искључиво трошењем девизних резерви, што на дужи рок није одрживо, посебно када се има у виду да је фискални дефицит прешао 7% а јавни дуг 55% ВДП.

Поред чињенице да су приливи капитала из иностранства били усмерени на експанзију тражње (кроз кредите становништву и привреди), а у мањој мери на раст производње у размењивим

секторима (пре свега прерађивачкој индустрији), још два фактора су допринела оваквом обрасцу. Први је значајна реална апresiasiја динара у последњих неколико година, која доводи до тога да се умањује конкурентност размењивог дела привреде, а потрошња усмерава ка производима из увоза и ка неизменљивим секторима. Динар је од 2004. до средине 2008. реално апресирао према евр за око 25%. Ово је довело до тога да су реални јединични трошкови рада у привреди изражени у еврима током последњих пет година порасли за око 15%, иако су реални јединични трошкови изражени у динарима у овом периоду благо опадали. Други је да је у последњих неколико година, због честих избора и нестабилне политичке ситуације, вођена проциклична фискална политика која је додатно подстицала домаћу тражњу. Од 2006. до 2008. консолидовани биланс државе је био у растућем дефициту, упркос релативно високом привредном расту.

Графикон 2.: Показатељи спољног сектора Србије 2001-2008

Дакле, привредни раст Србије од почетка транзиције био је базиран на експанзији домаће тражње финансиране високим капиталним приливима и снажном расту неизменљивог дела

привреде. Овакав раст тражње није био пропраћен одговарајућим развојем производње и експанзијом реалног сектора. Међутим, овакав модел раста није одржив на средњи рок, из бар два разлога.

Прво, капитални приливи се након економске кризе и њиховог снажног успоравања највероватније неће вратити на пређашњи ниво у скоријем периоду. Друго, сектори који су до сада били носиоци укупног економског раста (Финансијско посредовање, Трговина на велико и мало и Саобраћај и телекомуникације) већ су достигли релативно висок ниво учешћа у ВДР-у и њихова даља експанзија у наредном периоду ће сигурно бити спорија него до сада. Сви остали сектори су у периоду од 2002. до 2008. године расли врло ниском стопом од тек нешто више од 2% годишње. Логично се намеће питање одакле ће онда након кризе доћи економски раст. Нови модел раста би морао у много већој мери да се ослања на размењиве делове привреде, тј. на секторе који своје производе и услуге извозе (или се на домаћем тржишту директно такмиче са увозним производима и услугама).

Макроекономски подаци, међутим, указују да је тренутни допринос размењивог дела привреде укупном расту релативно скроман, пре свега због ниског извоза. Због тога ће у наредном периоду једно од кључних питања економске политике бити питање повећања конкурентности домаће привреде. Привреда која је међународно конкурентна свој раст може у много већој мери да ослања на интернационалну тражњу. У случају Србије, која спада у мале отворене економије, интернационално тржиште нуди много дубљу и еластичнију тражњу и такође води ка специјализацији домаће привреде на секторе чији раст је одржив у дужем периоду.

Према једном истраживању (Гавриловић-Гаговић 2012) које се бави декомпозицијом раста економске активности у период 1997-2011. године, указије на то да се у првом подпериоду (1997-2000, који представља период делимичног укидања санкција УН до почетка транзиционих реформи у Србији), раст који је износио приближно 2,3 млрд USD, може се са 80% приписати расту домаће тражње, са 64% развоју увозно-супституивних делатности, док је извоз имао негативан утицај на раст са -44%. Други потпериод (2000-2005. године), обележили су: постепени прелазак српске привреде у међународне производне процесе и трговинске токове, прилив иностраних инвестиција и раст реалних зарада становништва. Ово је резултирало повећањем домаће тражње, чиме се може објаснити 89% раста привредне активности Србије у период 2000-2005. године, као и експанзијом спољнотрговинске размене, која је са 21,8% утицала на раст ВДР. Процес либерализације и укључивање земље у глобалне

трговинске токове, смањили су потребу за супституцијом увоза, која је имала негативан утицај на привредни раст током првих пет година транзиције. Трећи посматрани период (2006-2011. године) био је оптерећен утицајем глобалне економске кризе на привреду Србије. Ипак у целом петогодишњем период остварен је реалан раст привредне активности, који се са 70,7% може приписати расту домаће тражње и са 29,2% експанзији извоза, док утицај увозне супституције на привредни раст није забележен. Смањење домаће тражње на привредни раст Србије у овом период, последица је значајног пада животног стандарда, који је изазван негативним деловањем глобалне кризе. Може се закључити да је раст домаће тражње, у току последњих деценију и по, имао пресудан утицај на динамику пословне активности у земљи, а утицај извозне експанзије, још увек, недовољан да би се могао сматрати покретачем развојних процеса.

И поред побољшања основних макроекономских индикатора Србије, у овом тренутку не треба имати сувише велика очекивања од позитивних ефеката опоравка светске привреде, из најмање два разлога. Прво, привреда Србије је релативно затворена у односу на већину земаља СЕ, те су користи оје ће Србија имати од опоравка светске привреде релативно ограничене. Наиме, удео укупне спољнотрговинске размене роба и услуга у ВДП Србије повећан је са 23,8% у 2000. години на максималних 85,6% у 2006. години, да би под дејством кризе, значајно опао у наредне две године-у 2009. на 70,5% и у 2010. на 75,6% (према процени Министарства финансија РС, у 2011. години је овај удео поново повећан на 86%). Спољнотрговински коефицијент повећан је у периоду 2000-2008. године 3,6 пута, али је тај раст претежно био инициран увозом. Коефицијент увоза робе и услуга у овом периоду је увећан 3,7 пута, док је коефицијент извоза порастао 3,4 пута, тако да је удео дефицита трговинског рачуна платног биланса у ВДП повећан за више од 4 пута. Чињеница да се једва трећина укупне производње роба и услуга у Србији извози, указује на низак ниво оријентисаности домаће привреде на извоз. Према степену аутаркичности привреде Србија се налази у рангу са Азејберџаном, Јерменијом и Грчком, али и неких од највећих европских земаља, чије економије, по правилу, исказују висок ниво самодовољности.)⁸

Српска привреда се данас налази на знатно нижем нивоу развоја у односу на онај који је постојао пре двадесетак година, док

⁸ Гавриловић-Гаговић, С. и Гаговић Н., Карактеристике извоза Србије у период транзиције, Центар за научноистраживачки рад и економске анализе, Привредна комора Србије, април-јун 2012. год.

су с друге стране, домаће фирме на светском тржишту изложене много јачем конкурентском притиску него раније. У периоду 1990-2009. године дошло је и до погоршања структуре домаћег извоза, што се посебно може видети на основу пада удела “human and physical capital” интензивних робних одсека у извозу (који код развијених земаља имају убедљиво највеће учешће), као и на основу пораста удела ресурсних производа (Николић, 2010, стр. 120-121). Учешће ресурсно интензивних производа у укупном извозу Србије у 1990. години износило је 35,8%, а 2009. године је повећано на 47,2%. Обрнуто је са групом “human and physical capital”, чије је учешће смањено у односу на 1990. годину са 33,8% на 26,4%. Иако су од 2006. године забележене тенденције опадања ресурсно интензивних производа и раста “human and physical capital” групације, још увек се може говорити само о благим квалитативним побољшањима српског извоза. Ако упоредимо структуру извоза Србије са истим показатељима код развијенијих земаља у транзицији видећемо да оне имају много мање учешће ресурсно интензивних производа у извозу, као и виши удео производа “human and physical capital” групације. Код развијенијих и напреднијих земаља у транзицији, у просеку, ресурсно интензивни производи имају два пута мањи удео у укупном извозу.

Конкурентност Србије је ниска због неконкурентности српских фирми услед застареле технологије, слабог улагања у иновације, лоше организације производње и слично. Пошто од 2000. године није дошло до битније квалитативне промене структуре српског извоза, изостао је и значајнији утицај на привредни раст, који је у првом реду био подстицан јаком домаћом тражњом. Домаћа тражња је изнад домаће понуде, што је основни узрок високог увоза и високог спољнотрговинског дефицита. Застарела технологија у домаћим предузећима утицала је на низак квалитет домаће производње, што је довело до окретања тражње према производима из увоза које карактерише виши квалитет.

Србији је данас потребна пре индустријализација него деиндустријализација. Наиме, Србија је имала средње развијену индустрију, доста разуђену. Преовлађивале су класичне делатности, али су биле засноване и неке друге индустрије с високим технологијама. Међутим, индустрија Србије узета у целини, стицајем несрећних околности, великим делом је разграђена. Стога је питање у које делатности, данас, Србија треба да усмерава оскудна средства и снаге. Најуспешније земље, по величини упоредиве са Србијом, следе „стратегију ниша”. У одабраним делатностма, у којима имају највеће упоредне предности, створиле су дивовска предузећа

ослоњена на светско тржиште. Шведска-производња намештаја (ИКЕА) и возила (Scania, Volvo), Швајцарска-производња сатова и прехранбена индустрија (Nestle), Финска-дрвна индустрија и мобилна телефонија (Nokia). Мање “земље у успону”, као што су Чешка и Словачка, преовладавање реиндустријализације отпочеле су ослањањем на додатне делатности-тзв. лон послови, производња делова и склопова, монтажа производа од увозних делова, ослањањем на страна улагања. Потом су прешле на развој сопствених индустрија на новим технологијама.⁹ Будући раст Србије се мора заснивати на извозу. Обимна студија Комисије за раст и економски развој из 2008. године показује да у све земље које су брзо расле у дугом периоду (раст од преко 7 одсто у период дужем од две деценије), без изузетка ослањале на извоз.

Табела 1.: Удео извоза, увоза и укупне спољнотрговинске размене робе и услуга у ВДП Србије

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Извоз робе и услуга/ВДП	8.8	21.2	19.6	22.1	23.4	26.1	29.7	29.5	30.0	27.1	30.6	34.9
Увоз робе и услуга/ВДП	15.8	39.2	40.1	41.6	50.0	47.0	51.2	54.4	55.7	43.4	45.0	51.1
Извоз+увоз робе и услуга/ВДП	23.8	60.4	59.7	63.7	73.5	73.2	80.9	83.9	85.6	70.5	75.6	86.0
Удео дефицита робе и услуга/ВДП	6.2	18.0	20.5	19.4	26.6	20.9	21.4	24.9	25.7	16.2	14.5	16.2

Извор: Гавриловиц-Гаговиц, С. (2012), „Карактеристике извоза Србије у периоду транзиције“, Трзисте-новац-капитал, Year XLV, No. 2, p.15

Србија се налази одмах поред највећег тржишта на свету- Европске уније- и с обзиром на потписане споразуме нема никакве баријере за приступ на овом тржишту. Такође са Русијом има потписан споразум о зони слободне трговине. Ако су друге земље, са много неповољнијим положајем, оскуднијим ресурсима и

⁹ Бабић Б., Поновна индустријализација Србије-пут изласка из кризе, 121., Економско-финансијски односи Србије са светом, НДЕ са АЕН и Економски факултет у Београду, Крагујевац, 15 октобар 2009..

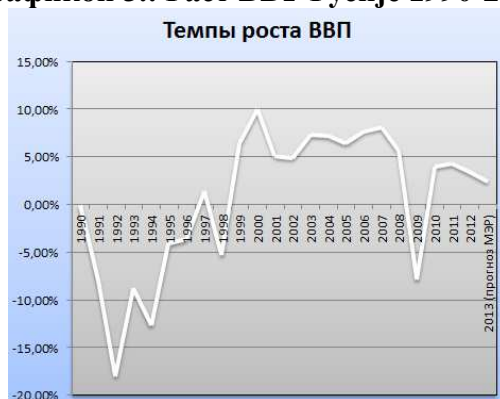
лошијом почетном позицијом успеле да остваре брз раст на основу извоза, Србија би свакако могла да уради исто то.

2. ПРОМЕНЕ У ПРИВРЕДИ РУСИЈЕ

Почетком 21. века руска привреда је бележила стабилан раст који је трајао све до избијања светске економске кризе. У периоду од 2000. до 2007. године ВДП је годишње растао у просеку за 7,16% (графикон 3). При томе половину прихода у структури буџета и већи део улагања у економију су чинили приходи од продаје енергената (графикон 4). Другим речима, поменути раст је увелико остварен захваљујући поскупљењу нафте које је проузроковало доток новца у земљу, а не растом продуктивности индустрије¹⁰.

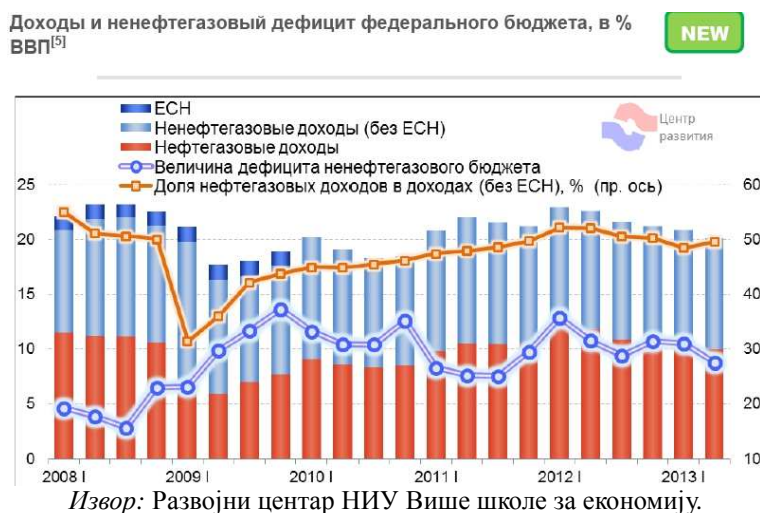
Од кључног значаја за разумевање правца развоја привреде у постсовјетској Русији је чињеница да поменути период благостања није искоришћен за спровођење структурних реформи у привреди усмерених на уклањање дубинских разлога кризе која је још 1980-их година погодила совјетску привреду (о данашњим облицима ове кризе ће речи бити касније). Захваљујући великом расту цена нафте у првој деценији 21. века у Русији је нагло порастао ниво прихода по глави становника и цена радне снаге. Овај тренд је оборио конкурентност привреде и још више ојачао зависност економије од извоза сировина. Са својом скупом радном снагом и технолошким заостајањем, извор конкурентности Русија је наставила да тражи у сектору природних ресурса.

Графикон 3.: Раст ВДП Русије 1990-2012

10 Индексы интенсивности промышленного производства, январь 2000 — июль 2013. Экспертный портал Высшей школы экономики. http://opec.ru/data/2013/08/20/1233240229/%D0%9E%D0%9A%D0%92%D0%AD%D0%94_13-07.pdf.

Графикон 4.: Удео прихода од продаје нафте као % руског ВДР

Натпросечан раст руског ВДР-а у поређењу са светским просеком окончан је кризом 2008-2009. година, док је темпо опоравка упоредив са светским просеком (графикон 5). Иако се у краткорочној перспективи очекују високе цене нафте, оне неће имати исти учинак на руску привреду какав су имале пре избијања кризе. Према томе, спољашњи услови који утичу на правац развоја економије су промењени. Није више могуће остварити раст на основу извоза енергената и повећања потрошње невезане за успон продуктивности радне снаге.

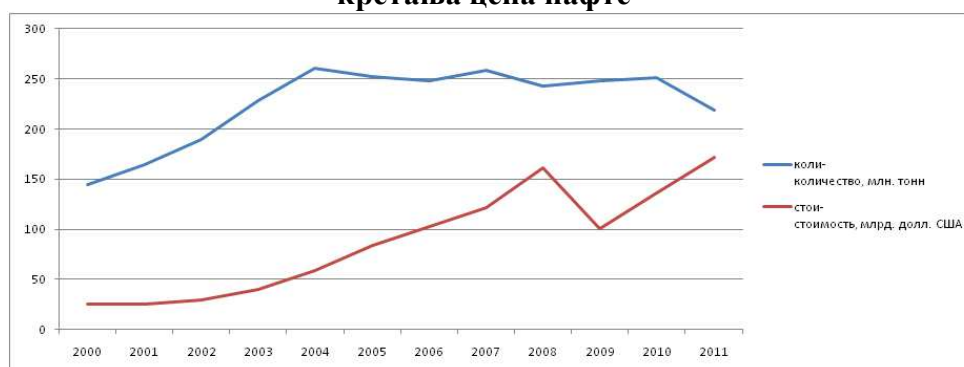
Зависност од цена енергената чини руску привреду посебно рањивом. Високе цене нафте погодују пуњењу буџета и обезбеђују стабилну макроекономску ситуацију. Са друге стране, могућност њиховог пада уноси неизвесност у перспективе развоја руске економије, иако у исто време може подстаћи и неопходне промене.

Дугорочно гледано, Русија као велики извозник енергената може да се суочи са ризиком због раста понуде на светским тржиштима нафте и гаса која ће дугорочно надмашити потражњу. Зависно од нивоа пада цена енергената због раста добијања нафте из уљних шкриљаца у другим земљама, израчунато је да руска економија може да се смањи за 1,2-1,8%¹¹. Како у светској привреди јачају и трендови штедне енергије, извоз енергената ће убудуће још мање доприносити економском расту.

11 ВВС. Сланцевая нефтяная революция грозит российской экономике. 21. фебруар 2013.
http://www.bbc.co.uk/russian/business/2013/02/130221_pwc_shale_oil_us.shtml.

Исцрпљене су и могућности повећања обима добијања нафте у смислу потребних улагања у овај процес, трошкова прераде и транспортовања. Нови изворе нафте су теже доступни, јер се налазе у Источном Сибиру, или пак захтевају велика улагања у обнављање налазишта у Западном Сибиру или освајање арктичких простора. Графикон 5. приказује темпо смањивања обима добијене нафте у поређењу са растом њене цене.

Графикон 5.: Промене у количини добијене нафте и динамика кретања цена нафте

Глобално гледано, Русија се суочава са избором између перспективе да сведе специјализацију своје привреде искључиво на извоз сировина, или да уложи напоре како би се изборила за превласт на другим приоритетним правцима. Захтевни услови у којима се налази земља изискују повећање продуктивности за 5% годишње. Међутим, уз годишњи буџетски дефицит у износу од 1-1,5% ВДР државна улагања у продуктивност не могу бити већа од 3-3,5% годишње¹².

Положај отежава и појачана конкуренција на светским тржиштима, где је Русија пропустила могућност да заузме нише између Кине као произвођача јефтине робе ниског квалитета и Европе као произвођача квалитетне и скупе робе. Са затварањем ниша којима се у Русији до сада давала предност јавља се потреба потраге за алтернативним правцима. Како би се спроводили у живот социјалне обавезе, модернизација војске, Министарство економског развоја указује на потребу да се обезбеди годишњи економски раст од најмање 5%¹³. Међутим, током 2012. руска економија је расла

12 Дмитрий Белоусов. Модернизация — дорога в новый мир. Экспертный портал Высшей школы экономики. 22.12.2010. <http://opes.ru/1337738.html>.

13 Газета.ру. ВВП на четыре с плюсом. 24. септембар 2012. www.gazeta.ru/financial/2012/09/24/4785549.shtml.

дупло спорије него у периоду између 2000. до 2008. Раст руске економије је износио 3,4% током 2012 године, и 4,3% током 2011. године (графикон 1). Учинак светске економске кризе, висока инфлација, стагнација унутрашње тражње и стабилне цене нафте навели су Светску банку да обори прогнозу брзине раста руске привреде за 2013. годину на 2,3% (за 2014. годину очекује се раст од 3,5%)¹⁴.

Тренутно Русија успева да одржава скроман годишњи раст привреде. Међутим, у позадини тог раста опстају вишедеценијски проблеми, системски приступ решавању којих још увек изостаје. Спољнотрговински биланс Русије је позитиван и 2012. године је износио 212,2 млрд \$. Удео енергената у структури руског извоза 2012. године¹⁵ је чинио 73% (што представља раст од 0,3% у односу на 2011. годину). Удео метала и металских производа у структури извоза чини 8,3% (пад од 0,8% у односу на 2011. годину), хемијске производње 5,6% (годишњи пад за 0,2%), машина и опреме 3,6% (непромењен), намирнице и сировине за производњу намирница чине 2,8% (раст за 0,7%), дрво и папирни производи 1,8% (пад за 0,3%)¹⁶.

У структури увоза у Русију¹⁷ удео машина и опреме бележи сталан раст (2012. године износио је 52,1%, док 2011. године 51%). Расте обим увоза механичке и електричне опреме, свих видова возила, оптичких алата и апарата. Увоз хемијске продукције 2012. године чини 16,1%. У оквиру увоза намирница (13% 2012. године; 13,8% 2011. године) расте обим меса, рибе, сирова, кафе, житарица. У опадању је увоз путера, цитруса, шећера. Увоз метала и металских производа чини 5,6% (пад за 0,3% у односу на 2011.), текстилних производа и обуће 5,4%¹⁸.

14 Вести Экономика. Всемирный банк понизил прогноз по росту мирового ВВП. 13.6.2013. <http://www.vestifinance.ru/articles/28681>.

15 Наведене бројке односе се на 85,2% од укупног извоза Русије и не укључују податке за земље-чланице Заједнице Независних Држава који се у руској статистици обрачунавају одвојено.

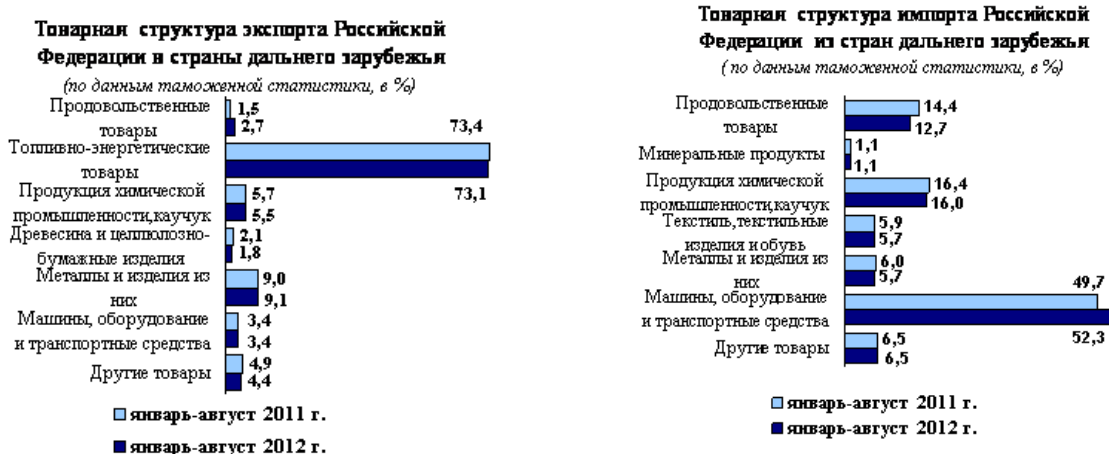
16 Федеральная таможенная служба. Экспорт в 2012 году. <http://www.customs.ru/attachments/article/17055/%D0%AD%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%20%D0%B2%202012%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D1%83.xls>.

17 Наведене бројке односе се на 87% од укупног увоза Русије и не укључују податке за земље-чланице Заједнице Независних Држава који се у руској статистици обрачунавају одвојено.

18 Федеральная таможенная служба. Импорт в 2012 году. <http://www.customs.ru/attachments/article/17055/%D0%98%D0%BC%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%20%D0%B2%202012%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D1%83.xls>.

Када је реч о трговини намирницама, од значаја за анализу перспектива руско-српске трговинске сарадње може бити податак да су руски сувомеснати, кондитерски, млечни производи, тестенине, сирови, маслац генерално лошијег квалитета у односу на увозне производе. Осим тога, већина ових грана постаје рањива уласком Русије у Светску Трговинску Организацију (СТО) 2012. године¹⁹.

Графикони 6. и 7.: Структура извоза и увоза Руске Федерације

Извор: Управа царина Руске Федерације

Искуство првих годину дана чланства Русије у СТО омогућава извођење првих закључака утицаја ове организације на руску привреду. Међу највише оштећеним гранама је пољопривреда, поготово узгајање свиња и пиринча²⁰. Уласком у СТО Русија је оборила намете на увоз свињетине од 15% до нуле унутар квоте, и од 75% до 65% у случају ако је увозна квота надмашена. Намети на увоз живих свиња су вишеструко смањене. То је проузроковало скок увоза јефтине свињетине из Европе, што је оборило цене свињског меса у Русији за 30%. Трошкови производње свињетине у Русији су порасли због високих цена свињске хране. Русију је преплавио и талас јефтиног пиринча из иностранства након троструког смањивања намета на његов увоз. Такође су озбиљно погођени и произвођачи

19 А.С.Овчинников, А.Ю.Ицкович. Внешняя торговля сельскохозяйственной и пищевой продукцией из России в Серби в условиях либерализации международного рынка. У: Агропривреда Србије у претприступном периоду. Тематски зборник. Уредници Бранислав Влаховић, Данило Томић, Aleksej Oвчинников. Београд: Друштво аграрних економиста Србије, 2012. С.25.

20 ВВС. Год в ВТО: первые выводы для России. 22 августа 2013.

http://www.bbc.co.uk/russian/business/2013/08/130822_russia_wto_year_later.shtml.

пољопривредних машина. Ако је раније влада издавала кредите намењене куповини домаћих машина, ступање на снагу забране антиувозних супсидија довело је повећања куповине јефтенијих увозних машина. Индустрија аутомобила је за сада поштеђена, што убудуће може да се промени. 2013. године уведен је порез на рециклажу аутомобила који даје повластице домаћим аутопроизвођачима, што је изазвало званичан протест конкурената на нивоу ЕУ због кршења правила СТО. Није се догодио раст производње обојених метала, црних метала и хемијске индустрије, а све ове гране су усмерене ка извозу. Тежак положај у њима проузрокован је застојем на светском тржишту. Губитке од смањивања увозно-извозних дажбина због уласка у СТО биће надокнађени приходима од повећања акциза, пореза на коришћење природних ресурса и пореза намењених зарадном фонду.

Као што се види из напред изнетих података, енергенти чине две трећине у структури укупног извоза Русије. У међувремену, индекс индустријске производње бележи пад²¹. Уз пад цена нафте и проблеме у светској привреди, у Русији се успорава привредна делатност. Темпо раста индустријске производње пао је испод 2% за 2012. годину, а смањује се и доток улагања у основни капитал²².

Како би се постигло барем занемарљиво повећање продуктивности, потребна је промена у структури улагања и усмеравање инвестиција у обнову основних фондова и инфраструктуру. С обзиром на скромне перспективе раста радне продуктивности, у Министарству економије присутна је сумња у изводљивост осетног трзаја привреде у догледном периоду.

Када је у питању пласирање руског извоза на светским тржиштима, пређашње позиције су изгубљене, док нове нису освојене и јавља се потреба проналажења нових ниша. Понашање потрошача наговештава брзи раст увоза. Један од могућих сценарија развоја је колебање од девалвације ка инфлацији, јачању валуте и поновне девалвације. Алтернативни сценарио налаже проналажење нових извора за брзи раст извоза и повећање конкурентности на унутрашњим тржиштима.

Перспективе раста отежава губитак људског капитала²³,

21 Министерство финансов Российской Федерации. Индексы промышленного производства. http://info.minfin.ru/ind_pp.php.

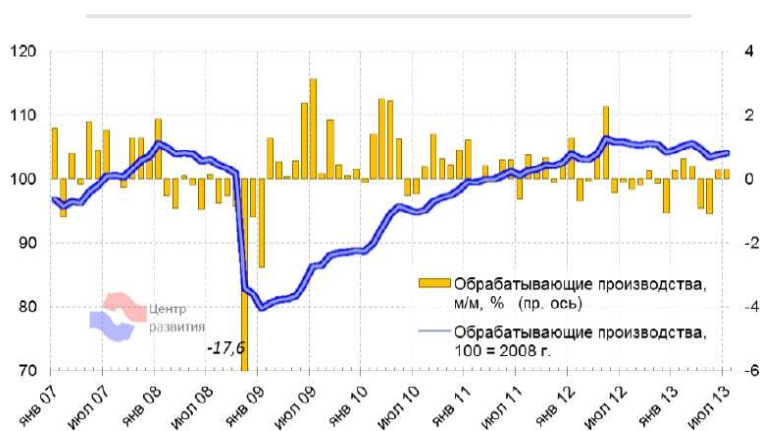
22 Вести Экономика. Путин: в экономике наступают непростые времена. 31. јануар 2013. <http://www.vestifinance.ru/articles/22724>.

23 Хаварија космичке ракете-носача "Протон М" почетком јула 2013. године, чија је производња и лансирање коштало Русију 4,4 млрд руб., због људске грешке само је један пример губитка компетенције у високотехнолошким секторима.

смањивање броја радно способног становништва, знатно нижи животни век него у земљама сличног профила и социјални проблеми. На дневном реду остају питања пензијске реформе, повећавања века одласка у пензију и изналажење начина задржавања умировљеника на тржишту рада.

Графикон 8.: Динамика руске производње у прерађивачким гранама

Динамика выпуска в обрабатывающих отраслях (сезонность устранена)

Извор: Развојни центар НИУ Више школе за економију.

Русија поседује високи интелектуални капитал, високи ниво образовања становништва и удео запослених у научно-технолошкој области (тренутно 800 хиљада људи)²⁴. Међутим, без доследније подршке развијању иновација преко компанија и образовних установа постоји опасност од губитка компетенција и смањивања броја радника на технолошком развоју.

Међу предностима су и постојање научних и техничких традиција и светски познатих центара, велики број старих и нових предузећа које теже афирмисању на тржиштима иновација, тежња федералне владе ка иновацијама и њена могућност да мобилише ресурсе у одређеним областима и иновациона инфраструктура у брзом развоју²⁵. Међутим, иако Русија улаже у развој технолошког напретка колико и развијене европске земље, добит остаје изузетно

24 Дмитрий Белоусов. Модернизация — дорога в новый мир. Экспертный портал Высшей школы экономики. 22.12.2010. <http://opes.ru/1337738.html>.

25 Инновационная политика Российской Федерации: первоочередные задачи и критические развилки. Лаборатория экономики инноваций НИУ ВШЭ. <http://lei.hse.ru/news/31516575.html>.

ниска. Удео финансирања научних истраживања и технолошког напретка у оквиру цена производа износи око 1,5% (наспрам преко 2% у развијеним земљама)²⁶. Није развијен ни извоз високотехнолошких производа по механизму лиценцијске накнаде. Непромишљеност иновационог система се огледа кроз чињеницу да се темељна и примењена истраживања финансирају из буџета, развијају се у иностранству где се и уводе на тржиште, па готову опрему руска предузећа купују ван Русије, што се може тумачити као трошење буџетских средстава на подршку конкурената. Све у свему, руска привреда не бележи значајан пораст у иновацијама, упркос томе што закони предвиђају повластицаме за научна и технолошка предузећа. Како у пореском систему нису предвиђени критеријуми иновативности предузећа као ни сам појам иновативности, порески органи не умеју препознати иновационе компаније. Пропусти у законодавству и институционалном уређењу доприносе заостајању руске привреде.

У препреке се сврставају ниски ниво улагања, негативне традиције локалног предузетништва чији је значајан део створио капитал у неконкурентном амбијенту и тежи остваривању добити од ренте (док иновационе активности могу уродити плодом само у конкурентној средини), високи ниво корупције, недовољно развијено тржиште иновација и слаба законодавно-правна база, застаревање делова научно-истраживачког система и несклад између владиних напора и стварних потреба. Изузетно је висок удео владиног финансирања корпоративних истраживања, уз веома мали удео приватних компанија. Уместо да расте, број малих предузећа је у опадању. Новац који држава улаже у инфраструктуру истраживања на крају не стиже за истраживачке активности.

У кључне препреке економском расту спада и недовољна развијеност инфраструктуре неопходне за освајање нових територија и модернизацију већ освојених. Чувени проблем неразвијене путне инфраструктуре у Русији и даље чека на системско решење, а финансирање његовог решавања је ограничено. Међу препрекама за раст су и истрошеност ресурса девалвације, ниска ефикасност државне управе, раст препрека за бизнис. Као ризик јавља се перспектива продубљивања социјалних и регионалних разлика.

Како се на дуже стазе не назире перспективе понављања раста на основу ширења потрошачке тражње, односно раста плата који скоро дупло превазилази продуктивност рада, једини могући

26 Дмитрий Белоусов. "Модернизация — дорога в новый мир". Экспертный портал Высшей школы экономики. 22.12.2010. <http://opec.ru/data/2010/12/22/1233283141/image010.gif>.

покретач економског раста су улагања која подстичу технолошке иновације.

Ваља споменути да око степена повезаности раста руске привреде и цена нафте постоје опречна мишљења. Тако је 2003. године МВФ израчунао да цене нафте не доприносе више од 40% раста, док се 60% постиже растом унутрашњег тржишта²⁷. Међутим, раст унутрашње тражње може бити повезан са растом цена нафте, како се новац добијени од продаје нафте троши унутар земље. Министарство економског развоја је проценило да је допринос цена нафте расту ВДР у 2007. години износио 1,4% од 8,1 %²⁸.

У сваком случају, кључан је утицај екстрактивног сектора на друге гране. Прерађивачка индустрија заостаје не само за екстрактивном, већ и за услужним сектором, у који по руској класификацији спада и добит од цевоводног транспорта и трговине ресурсима. И унутар услужног сектора велика је улога компанија-екстрактора сировина у коришћењу услуга других предузећа истог сектора (банака, али и у потрошњи ових компанија и њихових радника у другим секторима).

Графикон 9.: Динамика кретања цене нафте и курса руске рубље

Када је реч о утицају сировинског сектора на извознике у другим гранама, по проценама стручњака Више школе за економију

27 Александр Привалов, Татьяна Гурова, Валерий Фадеев. “Наша маленькая свобода”. *Эксперт*, 8 сентября 2003. http://эксперт.ру/эксперт/2003/33/33ех-уокс8_31746/

28 Агентство нефтегазовой информации. Минэкономразвития России: Вклад цен на нефть в рост ВВП в 2009-2011 годах снизится втрое. 16 мая 2008. <http://angi.ru/news.shtml?oid=2024314>.

руска привреда показује симптоме „холандске болести“, која се у Русији огледа кроз јачање курса рубље, раст трошкова и процикличност буџетске политике, где се издаци расту током развојног периода и смањују се током стагнације²⁹. Напредовање ових симптома држава настоји да спречи мерама новчано-кредитне политике. Тражња руских сировина на светским тржиштима и доток новца добијеног од њиховог извоза јача реални курс локалне валуте³⁰ (графикон 9) и тако обара конкурентност прерађивачке индустрије, подижући цене производа.

Због диспропорције сировинског сектора у економији, радна снага из прерађивачке индустрије прелази у екстрактивни и услужни секторе средњом брзином од 3,3% годишње (графикони 10 и 11).

Тренутно нафтни, гасни и повезани сектори доприносе са око 70% прихода буџета и око 40% ВДР. Укупан индустријски раст од 0,1% током првих 6 месеци 2013. године постигнут је захваљујући екстрактивној индустрији која је порасла за 1%, док се обим продуктивности прерађивачке индустрије није променио³¹.

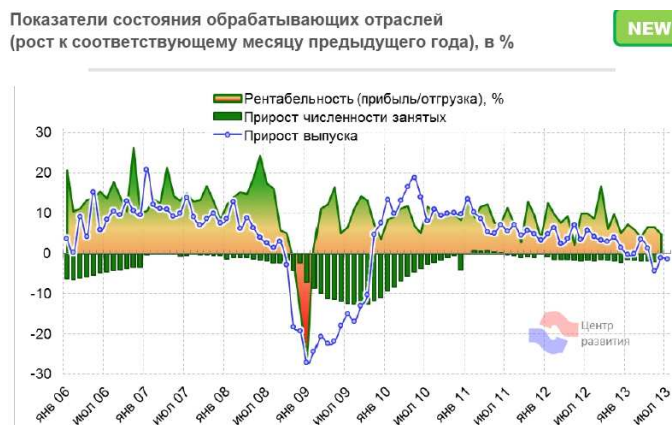
Биланс прве деценије 21. века показује да је Русија постепено пропустила могућности за бржи и лакши привредни раст. Сада се раст углавном остварује захваљујући пролазним спољашњим чиниоцима, као што су цене на светским тржиштима. Светска економска криза је показала да стање у руској привреди зависи од извоза енергената. Међутим, раст ВДР једино може да буде одржив ако буде поткрепљен променама у структури националне привреде у складу са правцима развоја светске економије. Потребне су промене које би подстицале економски раст чак у условима дугорочне стагнације или слабог пораста спољне тражње.

29 «Чем больна Россия». Ведомости, 17.07.2013, №126 (3388).

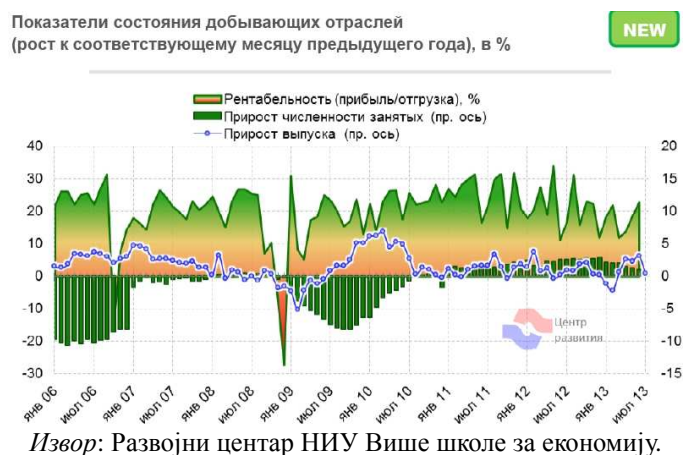
30 Основные макроэкономические показатели. Валютный курс. http://www.icss.ac.ru/macro/index_year.php?id=8.

31 «Чем больна Россия». Ведомости, 17.07.2013, №126 (3388).

Графикон 10.: Стање у прерађивачкој индустрији Руске Федерације

Графикон 11.: Динамика кретања цене нафте и курса руске рубље

Питањима технолошког напретка, диверсификације привреде и развоја улагања у науку поклања се значајна пажња у јавном дискурсу на највишем државном нивоу. Скреће се пажња на спољашње економске ризике везане за зависност руске економије од промена на тржиштима сировина (енергената). За дугорочан привредни раст потребан је продор у продуктивности и иновацијама, без којег Русија ризикује да изгуби статус светске велесиле, што се може битно одразити на благостање њеног становништва, али и на државну целовитост. Због немогућности да заузме позиције лидера

Русија заостаје за водећим земљама у светској привреди.

Промисљена политика мора се заснивати на јачању постојећих предности и раду на уклањању препрека. Будући да су светска тржишта иновација подложна посебно брзим променама, ситуација налаже Русији да делује брзо како би у развоју иновација пресрела све бројније конкуренте, поготово с обзиром на то да у једном делу брзо растућих економија иновационе гране се развијају брже од осталих сектора.

За постизање западног животног стандарда у Русији неопходно је проналажење грана и подизање произвођача који би предњачили на светским тржиштима. Позиција лидера подразумева да јединствена технолошка решења и изузетно квалитетан производ доносе његовом произвођачу крајње високу добит и монопол на тржишту. Постојање више таквих великих произвођача лидера у различитим областима осетно доприноси животног стандарду становника њихових земаља, а сами произвођачи захваљујући високим ценама њихових производа располажу са довољном количином средстава како би могли и даље улагати у развој њихових напредних технологија и ширење производње. Улагања у сустизање не исплате се колико улагања у лидерске гране и не могу донети добит неопходну за постизање лидерских позиција. Мања добит од сектора у сустизању узрокује мањи животни стандард грађана, мања расположива средства за наплату пореза и развој програма технолошког напретка.

Иако се тема диверсификације често помиње, проблеми у високотехнолошким гранама су далеко од тога да буду решени, а неуспеси покушаја се признају и на највишем нивоу. Тако стратешки план за период до 2020. године није предвиђао конкретне показатеље за мерење успеха у економској и социјалној политици. По подацима Министарства економског развоја, тренутно издаци намењени науци чине 1,2% од ВДП (на нивоу Мађарске и Италије). Зацртан је циљ да се до 2030 године постигне ниво од 3% (уз Немачку и Данску)³². Овај темељни стратешки циљ се може постићи једино путем циљаног и промисљеног стварања могућности за коришћење иновационог потенцијала који земља још увек поседује.

За осавремењавање производне базе Русији је неопходан стабилан доток девиза. Како огромна сировинска индустрија није довољно флексибилна у односу на осцилације у спољној тражњи, тежиште би требало пренети на перспективније гране. Одрживи раст

32 ВВС. Бездефицитный бюджет или инвестиции в науку? 16 апреля 2012. http://www.bbc.co.uk/russian/business/2012/04/120416_russia_economy_scenarios.shtml

је могућ путем преусмеравања приоритета економске политике на гране које у свом развоју бележе или у перспективи могу постићи годишњи раст сразмеран пожељном расту привреде у целини. Потребна је развојна стратегија ослоњена на конкретне гране, процена обима неопходних улагања, проналажење новца за њихово финансирање и стварање институционалне базе примерене набројаним задацима. За повећање обима и стабилности дугорочног раста привреде предлаже се повећавање удела прерађивачке индустрије, јер потоња грана погодује развоју базичних иновација које затим повољно делују на читаву привреду.

Међутим, досадашњи правац развоја руске привреде је управо супротан. Тако, према подацима Завода за статистику РФ за 2012. годину, у Русији се бележи стабилан тренд ка повећању удела екстрактивне индустрије у ВДП-у (за 0,1% током 2012. године и за 3,4% током деценије – од 2002. до 2012. године). Овај тренд прати смањивање укупног удела прерађивачке индустрије (за 0,2% током 2012. године и за 2,2% за деценију). Изузимањем прераде нафте из прерађивачке индустрије и њеним разматрањем уз екстрактивну индустрију добијени су још алармантнији подаци: у раздобљу од 2002. до 2012. године удео добијања и прераде нафте у ВДП-у је порастао за 5,6%, док се удео (ненафтне) прерађивачке индустрије смањило за 3,4%. У сталном паду је и удео саобраћаја (за 0,1% у 2012. и за 2,1% за деценију). За Русију је карактеристичан мали удео образовања и здравства у ВДП-у: 2012. године ова два сектора укупно су сачињавала 5,9% од ВДП, против готово идентичног постотка 5,6% од ВДП 2002. године³³.

Поређење структуре руске привреде са привредама држава са сличним нивоом ВДП по глави становника, али и са „сировинским“ земљама са диверсификованом привредном структуром, открива да се руска привреда издваја по знатно (за 10%) већем уделу добијања сировина и прераде нафте, уз знатно мањи удео машиноградње и прераде сировина, попут хемије, производње гуме и пластика, папирне индустрије, обраде дрвета³⁴. У поређењу са просечном привредном структуром бивших „сировинских“ земаља које данас имају диверсификоване економије (Аустралија, Канада и Холандија), Русија заостаје у секторима здравства, образовања, папирне и полиграфске индустрије, угоститељства и хотелијерства, изнајмљивања опреме и услужном сектору у целини, некретнинама и

33 “Деградиација отраслевој структуре”. *Новые комментарии о государстве и бизнесе*. №41, 23 февраля – 7 марта 2013 г.

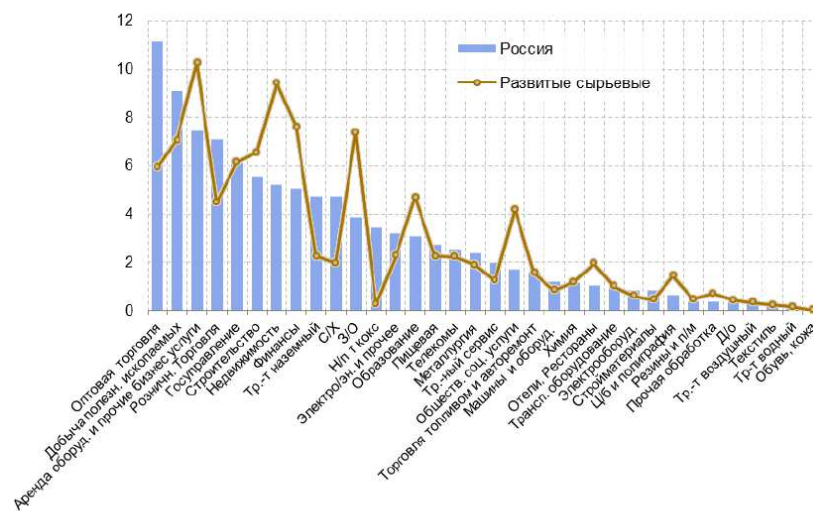
http://opec.ru/data/2013/03/12/1233149949/KGB_41f.pdf.

34 *Op. cit.*

финансијама (графикон 12). Удео добијања сировина, прераде нафте и трговине на велико је релативно велик³⁵.

Графикон 12.: Структура економије Русије у поређењу са развијеним сировинским земљама

(по номиналној добављеној вредности), %

Примечание: данне за 2008 г., стране за сравнения: Австралија, Канада, Нидерланди.
Источник: WIOD, расчеи Института «Центр развита» НИУ ВШЭ.

Извор: Развојни центар НИУ Више школе за економију.

Тако екстрактивна индустрија од покретача привредног развоја постаје његова кочница. У Русији нафтна индустрија престиже прерађивачку по добити, у њу су усмерени финансијски и људски ресурси. Превласт екстрактивног сектора у привреди довела је Русију на прекретницу: хоће ли се земља задовољити са статусом сировинске економије или, пак, тежити позицијама светског лидера у високотехнолошким гранама.

Међу перспективним за Русију гранама наводе се нафтна и гасна хемија, чије је светско тржиште упоредиво са нафтним (3 трлн. \$ годишње). Тренутно Русија заузима 1,1% светског тржишта хемијске продукције, односно 10. место у свету³⁶. Препрека за развој нафтне хемије у Русији је озбиљан степен застаревања механизације и опреме (скоро читави технолошки комплекс датира из времена Совјетског Савеза). Штавише, постојећа пореска политика није повољна за рафинерије нафте.

35 *Op. cit.*

36 Абел Аганбегян. Цели российской модернизации. 18 января 2011. <http://opes.ru/1341349.html>.

Располажући огромним ресурсима и територијама, Русија би могла предњачити у високотехнолошким гранама: освајању космоса, производњи авиона велике носивости, градњи нуклеарних електрана, енергетских и електричних машина, грађевинарству, дубинској обради дрвета и производњи житарица и меса. Како би реструктурисала свој извоз, Русија мора за ту сврху издвајати најмање 70 млрд \$ годишње³⁷.

Русија је и даље међу светским лидерима у космичкој техници и атомској енергетици, иако се на тржиштима суочава са притиском економски јачих конкурената. Од 2003. до 2009. године руска влада је вишеструко повећала финансирање авиоиндустрије где је остварен низ успешних пројеката³⁸, а 2006. године је основала Уједињену корпорацију авиоградње. Последњих година извоз војних авиона опада, док се њихова производња одржава државним поруцбинама у сврхе наоружања Русије. У међувремену, руски цивилни авиони су изгубили позиције како на светском, тако и на домаћем тржишту. Руска авио- и судоградња су се показале нарочито рањиве у условима кризе и тражиле повећање дотација како би се започети пројекти могли завршити. За освајање позиција лидера на светским тржиштима авиоградње и бродоградње потребан је и развој технологија композитних материјала и турбомотора уз финансијску подршку државе.

Циновска корпорација Атоменергопром, светски лидер у производњи нуклеарних електрана у иностранству (уз друго место по обиму генерисане енергије), могао би постати узор за друге гране које теже светском лидерству. Међутим, своје данашње успехе атомска индустрија дугује наслеђу из совјетске ере. Новији подухвати (нпр., реактори који раде уз помоћ брзих неутрона) се развијају неупоредиво спорије. Како у авиоградњи, тако и у атомској

37 Ове издатке би пратило и финансирање станоградње у годишњем износу од најмање 50 млрд УСД. Удео улагања у БДП-у би се подигао са садашњег нивоа од 17% на 35-40% како би се обезбедио раст БДП-а од 6% годишње. Средства би се могла изнаћи у златним и девизним резервама (до 350 млрд УСД); приватизацијом државних предузећа у нестратешким гранама (60-70 млрд УСД); задуживањем (како је тренутно руски дуг на веома ниском нивоу од 3% БДП, предлаже се његово подизање на безбедан ниво од 10-15%); емисијом државних обвезница (40-50 млрд УСД); подизањем инвестиционих кредита од руских банака (20-30 млрд УСД); повећавањем удела инвестиција у државном буџету (20-30 млрд. УСД) и инвестицијама предузетника (20-30 млрд. УСД). Извор: Агел Аганбегян. Стратегическое развитие России на перспективу. Ноябрь 2010 г. <http://opes.hse.ru/data/2011/01/18/1233287813/aganbegyan.ppt>.

38 Константин Макиенко. Российский авиапром: итоги реформ и перспективы развития. Аналитический центр Обсерво, №3, июнь 2013. http://www.ccifr.ru/uploaded/Observatoire/130711_Makienko_Policy_paper_RU.pdf.

енергетици и освајању нових материјала руска привреда се тешко прилагођава подизању стандарда квалитета.

Развој атомске физике, стварања нових видова наоружања и противракетске одбране отежава коришћење у њима процесора стране производње. Губи се и додатна вредност, што се одражава на плате и могућности привлачења стручњака у ове гране. При томе ваља споменути да Русија данас заузима 4. место у свету у области разраде математичких програма. У домену суперкомпјутерних и мрежних технологија Русија предњачи у неким димензијама (оптичка веза), а заостаје у другим (силицијумска технологија израде микрочипова). Ту постоје шансе за очување лидерских позиција, али потребан је напор у правцу стварања суперкомпјутера у целини од домаћих саставних делова, укључујући нанотехнологију производње, како би се избегла могућа блокада на светским тржиштима од стране конкурената. Велика средства су уложена у развој државне корпорације Роснано.

У сателитским комуникацијама Русија је такође изгубила позиције које је имао СССР. У сектору телекомуникација технологије, стандарди и опрема се у Русију увозе из иностранства.

Развијање медицине и фармацеутике у Русији спада у појам модернизације у сустизању. Руски произвођачи не уживају подршку државе у покушајима пробијања „блокаде“ на светском тржишту, уведене од стране пре свега америчких конкурената.

Искуство такмичења са светским конкурентима током две деценије после распада СССР-а показало је да постсовјетска предузећа не могу да рачунају на лидерство у технолошком напретку, јер нису у стању да парирају великим светским корпорацијама које држе монопол на тржиштима, имају утицај на финансијске и политичке институције, могућности добијања дугорочних кредита и коришћења најбољих људских ресурса из целог света. Дугорочно позиције лидера у технолошким гранама могу обезбедити једино велике корпорације у приватно-државном власништву чија би годишња добит износила милијарде долара. Русији је потребна доследна политичка воља, али и огромна финансијска средства како би освојила и одржавала лидерске позиције у технологијама у одабраним областима.

Међутим, за сада, на пример, за продор у области сателитских комуникација изостаје стварање моћних концерна произвођача електронских саставних делова, а у медицини изградња фармацеутске корпорације светског нивоа. Државне корпорације би могле постати темељ за технолошки скок. Стварање од њих нечега налик на западне концерне по узору на западне покушано је током

првог Путиновог председниковања. Међутим, начин њиховог привређивања није беспрекоран, јер оне показују тенденције ка монополу и повећању цена на унутрашњем тржишту (нафта, металургија и авиоградња). Корпорације у високотехнолошким гранама се стварају са закашњењем, а им се противе сировински сектор и страни конкуренти.

Како је Русија била мање заинтересована за разраду технологија заснованих на обновљивим изворима енергије, заостала је за другим земљама у овој технолошкој грани и мора их увозити по високим ценама, при чему јача зависност земље од извоза енергената. Очита је и противречност између настојања штедње енергената у земљи и планова за повећање њиховог извоза. Ограничавање извоза енергената могло би допринети индустријској производњи, путем појефтињења енергије у земљи и повећања унутрашње тражње горива.

Обим технички доступних ресурса обновљивих извора енергије у Русији чини најмање 24 млрд. тона условног горива. Удео електричне енергије произведене уз помоћ обновљивих извора 2008. године је чинио само око 1% (не рачунајући хидроелектране моћне преко 25 Мвт. С поменутих електранама удео произведене енергије је преко 17%). Удео топлотне енергије произведене на основу обновљивих извора је био око 3% (2000 млн. Gkal)³⁹. Око 90% енергије у Русији се производи од угља, нафте и гаса. Земља има високи потенцијал за алтернативну енергетику и могла би добијати до четвртине потребне енергије. По алтернативним (незваничним) сценаријима развоја енергетике у Русији, до 2020. електране би могле обезбеђивати земљу са 13% енергије произведене уз помоћ обновљивих извора⁴⁰. До 2020 Русија планира да повећа удео обновљивих извора у енергетици до 4,5% (против 15% у Кини, 30% у ЕУ). и у остваривању скромног зацртаног циља земља може подбацити због несавршенства законодавне базе.

Тренутну дугорочне изгледе реструктурисања руске привреде још увек најбоље описује појам прекретнице, јер се корените стратегије промене привредне структуре налазе у фази разматрања. Због промене спољашњих услова за дугорочни развој земље услед избијања светске економске кризе Влада Русије је морала да мења званичну Концепцију дугорочног развоја, писану још у периоду

39 Министерство енергетики Российской Федерации. Статистическая информация. <http://minenergo.gov.ru/activity/statistic/>.

40 Гринпис. Возобновляемые источники энергии. <http://www.greenpeace.org/russia/ru/campaigns/nuclear/accidents/chernobyl/25yrs/renewable-energy/>.

предкризног благостања и стога непримењиву у новим условима.

Приоритетне правце дугорочне буџетске стратегије је обзнанио премијер Д.Медведев 19 фебруара 2013⁴¹. Нарочита пажња у буџетској политици посвећује се областима енергетике и транспорта, али и пројектима везаним за људски капитал и интелектуалну својину.

25. марта 2013. године Министарство економског развоја је први пут у историји Русије представило Прогнозу дугорочног социјалног и економског развоја земље на период до 2030. године, узету као основ буџетске стратегије⁴². Прогноза Министарства предвиђа умерени раст цена нафте и других ресурса у просеку од 1% годишње. Међутим, ова прогноза није заснована на приходима (односно цени нафте која ће се до 2025. кретати у распону од 90-100 \$), већ на издацима (којих ће се грана и колико дотаћи модернизација). Документ садржи три сценарија дугорочног развоја земље који сажимају зацртане циљеве владе: конзервативни, иновациони и форсирани.

Конзервативни сценарио предвиђа минимални раст привреде, док ће се модернизовати само енергетски и сировински сектор, а остале гране ће и даље заостајати. Привреда ће остваривати умерени годишњи раст од 3-3,2%, да би се до 2030. удвостручила. Издаци намењени науци ће се смањивати. Удео руског ВДР-а у светској економији смањиће се са 3,8% до 3,6%. Према ставу Министарства економског развоја, највећа је вероватноћа да ће бити остварен управо конзервативни сценарио, јер он одражава тренутно преовлађујуће интересе у руској економији.

Иновациони сценарио предвиђа јачање инвестиционог правца раста привреде: подстицање улагања, стварање савремене саобраћајне инфраструктуре и конкурентног сектора високотехнолошке производње, привреде знања, као и модернизацију енергетско-сировинског комплекса. Привреда би расла за 4-4,2% годишње. Издаци на науку би били дупло виши од предвиђених у конзервативном сценарију. На образовање би се трошило око 6%, колико и у конзервативном сценарију. Повећање издатака на иновације буџету ће донети годишњи дефицит од 1,5-2% који ће

41 Експерт. Прогноз как основа. Прогноз-2030 станет основой для бюджетной стратегии. 19 февраля 2013. <http://expert.ru/2013/02/19/prognoz-kak-osnova/>.

42 Министерство экономического развития Российской Федерации. Прогноз долгосрочного социально-экономического развития Российской Федерации на период до 2030 года. 25 марта 2013. http://www.economy.gov.ru/minec/activity/sections/macro/prognoz/doc20130325_06.

потрајати до 2030, уз раст државног дуга. Министарство финансија предлаже засновати буџетску стратегију 2030 на иновационом сценарију социјалног и економског развоја земље, али разлику у приходима у односу на конзервативни сценарио усмерити на условно установљене издатке који ће се расподељивати међу државним програмима у случају ако се годишње буде потврђивала прогноза прихода. На тај начин би буџетски издаци могли расти за 8-9% годишње (око 1 трлн руб). То би дозволило формирати резерве из којих би држава могла исфинансирати своје обавезе у случају ако цена нафте падне до 60-80 \$ по барелу.

Форсирани сценарио подразумева стварање 25 млн високопродуктивних радних места до 2020., повећање обима улагања најмање на 25% BDP до 2015. и на 27% до 2018, стварање јаког несировинског извозног сектора. Удео продукције високотехнолошких и напредних научних привредних грана у BDP-у би порастао 1,3 пута до 2018 у односу на ниво из 2011; радна продуктивност – 1,5 пута, и реална зарада 1,6-1,7 пута до 2018. Просечни раст BDP би износио до 5,4%. Форсирани сценарио одражава амбиције руководства Русије. У уредби коју је Путин потписао одмах по ступању на дужност у мају 2012. налаже се подизање удела високотехнолошког сектора у укупном BDP-у, стварање радних места намењених високој производњи, повећање обима улагања. Сценарио подразумева убрзање реформи усмерених на побољшање бизнис климе. Овај циљ је зацртан од стране владе и председника Путина као жеља да се Русија попне са 112. места на светском рејтингу и уђе у првих 20 најпривлачнијих за инвеститоре земаља. Разлика између конзервативног и форсираног сценарија је у степену изводљивости, односно трошковима који у форсираном сценарију могу бити превелики.

У буџетској поруци за 2014-2016., објављеној 13. јуна 2013., председник Путин је наложио влади да у року од три месеца доради буџетску стратегију до 2030⁴³. За израду Пројекта дугорочне буџетске стратегије Русије за период до 2030. задужена су Министарство финансија и Министарство економског развоја. Пројекат ће садржати јасне смернице обезбеђивања државних програма ресурсима, процену ризика буџетске неусклађености у различитим сценаријима будућности, као и препоручени редослед активности којим ће се они остваривати (механизми коришћења различитих извора финансирања у случају непредвиђеног повећања

43 Бюджетное Послание Президента Российской Федерации о бюджетной политике в 2014–2016 годах. 13 июня 2013. <http://www.kremlin.ru/acts/18332>.

буџетског дефицита). Аутори документа теже проценити све могуће ризике, предвидети акциони план за сваки од сценарија, укључујући најнеповољнији. Тежи се везивању финансирања за реалне планове реформи, чији резултати ће бити мерљиви конкретним показатељима.

3. УНАПРЕЂЕЊЕ СПОЉНОТРГОВИНСКЕ РАЗМЕНЕ СРБИЈЕ И РУСИЈЕ

Споразум о слободној трговини Србија је потписала 28 августа 2000. године с Руском Федерацијом⁴⁴. То је веома погодна земља за пословање, што су уочиле многе европске и светске компаније, које своје филијале дислоцирају у Србију ради лакшег извоза на руско тржиште. Иако је Србија у размени с Руском Федерацијом пре две деценије бележила суфицит, сада је, упркос Споразуму о слободној трговини, извозом покривена тек четвртина увоза. Поређења ради, 1990. године из Србије је на руско тржиште извезена роба у вредности од 1,2 милијарде долара, а увезено је робе (претежно енергената) у износу од 1,06 милијарди долара, што је чинило суфицит од 134 милиона долара. У прошлој 2010. години наш извоз је износио 541 милион долара, а увезена је роба у вредности од 2,16 милијарди, при чему је дефицит достигао 1,6 милијарди долара (табела 2.).

Такође, ако се упореди структура извоза у СССР са извозом у Руску Федерацију, приметно је значајно погоршање. Према намени производа, основу српског извоза у СССР су 1989. године чинили: производи за широку потрошњу (402,906 милиона долара), затим производи за репродукцију (359,674 милиона долара) и производи за инвестиције (269,043 милиона долара). Што се тиче структуре извоза у 2008. години, Србија је у 2008. години највише извозила на руско тржиште производе за репродукцију (284,038 милиона долара), потрошну робу (154,139 милиона долара) и средства за рад (112,786 милиона долара). Увоз Србије из Руске Федерације у периоду 2005. до 2008. године, бележи раст, при чему се посебно издваја сектор минералних горива и мазива, потом следе производи сврстани по материјалу, хемијски производи и машине, и транспортни уређаји⁴⁵.

⁴⁴ Заједница Независних Држава укључује Русију, Јерменију, Азербејџан, Белорусију, Грузију, Казакстан, Киргистан, Тацикистан, Туркменистан, Украјину, Узбекистан и Молдавију. Како је Молдавија укључена у ЦЕФТА ова земља није узета у обзир приликом анализе.

⁴⁵ Миленковић, Д., Волкова, Е. и Симић, З., Значај успостављања зоне слободне трговине за привреду Србије и Русије, Економски погледи, бр. 3-2011, стр. 10

Табела 2.: Робна размена између Србије и Руске Федерације у мил. \$

Година	Извоз	Увоз	Укупно	Салдо
1990.	1.197,1	1.063,4	2.260,5	+ 133,7
1996.	156,3	214,8	371,1	- 58,5
2000.	85,7	304,7	390,4	- 219,0
2005.	225,8	1.655,7	1.881,5	- 1.429,9
2006.	314,1	2.142,8	2.456,9	- 1.828,7
2007.	451,5	2.625,9	3.077,4	- 2.174,4
2008.	553,0	3.488,7	4.041,7	- 2.935,7
2009.	349,8	1.982,9	2.332,7	- 1.633,1
2010.	541,1	2.160,5	2.701,6	- 1.619,4

Извор: Републички завод за статистику

Полазећи од ограничених идеолошко-партијских постулата, СФРЈ се, разумљиво, искључиво залагала и развијала само најпрагматичније трговинске односе са СССР-ом и СЕВ-ом, не упуштајући се нип о коју цену у дугорочне инфраструктурне и друге пројекте нуђене да транзитирају преко њене територије. По територији и развијености економије СФРЈ је била скоро највећа земља југоисточне Европе и крајње привлачна за важне европске магистрале, енергетске путеве нафте и гаса, далеко више него данашње бројне мале државе настале на југословенском тлу. За државу Србију, у Србији се често каже, да је кућа насред пута. Али то није тако када је реч о глобалној, магистралној или чак регионалној мрежи енергетских путева. Није тако ни када је реч о гасоводима кроз Србију и бившу Југославију. Једно од објашњења налази се у чињеници да је Југославија била независна, несврстана и самоуправна земља. У стварности се радило о страху од совјетског система и да се не понови 1948. година, о ставовима како је опасно да се у совјетским рукама налазе славине гаса и нафте које би они преко ноћи могли да заврну. Европа је схватила да долази време промена, да сама треба да мења стање на континенту упркос америчком противљењу. Примери нове сарадње, политички и конкретни, велике инвестиције, изградња гасовода између совјетске Русије и Европе, све то као да ништа није говорило ни значило за СФРЈ. Западна Европа се мање плашила совјетске енергије него несврстана социјалистичка и самоуправна Југославија, која је стално балансирала између Запада, Истока и Југа, док није пропала у бездно, не видећи путеве који воде у будућност. Апсурд је већи ако се узме у обзир чињеница да совјетска енергија, као и цео њен ресурсни систем, како у СССР-у, тако и у совјетској социјалистичкој економској

интеграцији, никада нису радили по економским и тржишним критеријумима. Цене по којима је СССР 1980. извозио и продавао нафту у земљама СЕВ-а износиле су само половину светске цене. Глобалну важност руска нафта и гас попримају тек са распадом СССР-а. У оквиру социјалистичке заједнице и интеграције владали су посебни економски закони и принципи планске привреде, који су је одвајали од остатка света и светског тржишта, а нафта и гас нису били изузети, и за њих су важиле такозване севовске цене, које су за светским ценама заостајале читавих пет година. Изградњом гасовода Јужни ток, Србија је успела да ухвати последњи воз за Европу, односно европски гасовод, да гасне цеви окрене преко своје територије. Јужни ток се у Бугарској дели на два крака-један иде преко Грчке за Италију, други преко Србије за Мађарску, Аустрију, односно Словенију и Италију, из Србије за Републику Српску. Део гаса из Јужног тока намењен је за растуће потребе Србије, а то је и прилика за бивше југословенске републике да се прикључе на гасовод⁴⁶.

Бољи наступ на овим тржиштима подразумева дефинисање нове стратегије извоза Србије. Пројекте и мере подршке извозу Србије треба фокусирати на четири стратешка циља извозне стратегије⁴⁷:

1. створити више прилика за привреднике на кључним извозним тржиштима:
 - i. поједностављење извозних процедура
 - ii. активно присуство на кључним тржиштима
 - iii. стварање позитивног имица Србије и српских производа на страним тржиштима
2. пружање професионалне и ефикасне подршке извозницима:
 - i. ефикасна помоћ извозницима
 - ii. повећање извоза услуга
 - iii. повећање обима директних инвестиција компанија на страним тржиштима
 - iv. развој извозних алијанси - кластера
3. побољшати квалитет и квантитет услуга:
 - i. нови систем услуга који обезбеђује држава за извоз
 - ii. услужни центар за извознике

⁴⁶ Ђукић, С. (2011). *Руски гас у Европи: од детанта до Јужног тока*. Београд: Службени гласник, стр. 160-161

⁴⁷ Прилагођено према: Поповић, Н. & Јашко, О. (2010). *Спољнотрговински односи и перспективе привредне сарадње Руске Федерације и Републике Србије*. Београд: Фонд "Српски економски центар", стр. 243-244

4. повећати извозни капацитет:
- i. ширење мреже извозника
 - ii. повећање финансијских услуга за српски извоз
 - iii. образовање за извоз – академија за извоз.

На основу расположивих података и досадашње анализа могуће је начинити матрицу SWOT анализе везану за развој стратегије спољнотрговинске размене Србије и Русије

Табела 3.: SWOT анализа стратегије спољнотрговинске размене Србије и Русије

<p><u>Предности:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> -Сличност култура, језика и вековно пријатељство српског и руског народа -Споразум о слободној трговини за око 95% производа из Србије - реализација нафтно- гасног Споразума (Јужни ток) - Висок привредни раст од 2000. године - Препознатљивост брендова српске прехранбене индустрије у Русији 	<p><u>Недостаци:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Недовољан број крупних привредних система који обезбеђују велики извоз - Недовољне инвестиције у извозни сектор - Неповољна структура извоза – високо учешће производа ниже фазе прераде - Високи трошкови финансирања извозних послова - Висок политички ризик земље - Заостајање за успешним транзиционим земљама - Компликованост и спорост царинских и пореских органа - Непостојање стратегије спољнотрговинских односа на циљним тржиштима Руске Федерације
<p><u>Шансе:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Могућност заједничког наступа на трећим тржиштима (СЕФТА споразум и близина тржишта ЕУ) -Ангажовање српских и руских компанија на изградњи гасовода Јужни ток - Велика улагња Русије у грађевинарство и инфраструктуру (Олимпијада у Сочију) 	<p><u>Опасности:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Могуће успоравања раста привреда услед светске кризе - Јачање конкуренције из окружења - Заостајање у европским интеграцијама - Политичка нестабилност - Смањење прилива страних директних инвестиција - Раст трошкова задуживања у иностранству

4. ЗАКЉУЧАК

Привреде Србије и Русије су последње две деценије претрпеле велике промене. За разлику од Русије, Србија још увек није окончала процес транзиције нити је у својим реформама значајније користила искуства других земаља у транзицији сто је била њена предност, већ је поновила неке од истих грешака. Данас српску привреду карактерише постојање елемената различитих економских система, као што је случај и са већином земаља у транзицији, чак и за оне за које се сматра да су успешно окончале процес транзиције. Елементи традиционалног социјализма са којима се данас сусрећемо у Србији, укључују мека буџетска ограничења, субвенције друштвеним и државним предузећима која послују са губицима итд. У Србији постоји и више елемената дивљег или нерегулисаног капитализма, као што су неефикасно судство, корупција, криминал, недовољно сигурна својинска права итд. Реформе истакнуте у оквиру Поствашингтонског консезуса, које су биле познате крајем деведесетих година, али на њих у Србији крајем 2001. године није обраћана довољна пажња, између осталог препоручују-политику конкуренције, поштовање буџетских ограничења и ефикасно корпоративно управљање. Поствашингтонски консензус истицао је и нову улогу државе, при чему је посебно истакнута важност индустријске политике, подстицање инвестирања у одређене секторе, побољшање приступа кредитима за мала и средња предузећа, стимулисање иновација и тд. Уколико земља нема индустријску политику онда се њена индустријска политика своди на резидуал свих осталих примењених политика.

Оно што је карактеристично за привреде и Србије и Русије је да је њихов привредни развој као и извоз базиран на традиционалним, а не на стеченим компаративним предностима. Данас на светском тржишту доминирају оне земље чији производе карактериче висока научно-технолошка интезивност.

Искуство такмичења са светским конкурентима током две деценије после распада СССР-а показало је да постсовјетска предузећа не могу да рачунају на лидерство у технолошком напретку, јер нису у стању да парирају великим светским корпорацијама које држе монопол на тржиштима, имају утицај на финансијске и политичке институције, могућности добијања дугорочних кредита и коришћења најбољих људских ресурса из целог света. Дугорочно позиције лидера у технолошким гранама могу обезбедити једино велике корпорације у приватно-државном власништву чија би

годишња добит износила милијарде долара. Русији је потребна доследна политичка воља, али и огромна финансијска средства како би освојила и одржавала лидерске позиције у технологијама у одабраним областима.

Србија има неадекватан модел раста који се базира на екстерном дефициту, односно натпросечном расту неразмјенивих сектора и услуга. Сектори који производе размјенива добра били су преслаби и недовољно реформисани да конкуришу поплави јефтених увозних добара и покрену јачу извозну оријентацију. Следећа слабост је велика и неефикасна државна потрошња и лоша прерасподела дохотка која није била усмерена на стварање услова за економски раст. Са таквим слабостима Србија није успела да генерише динамичан раст који би био *export-driven* уместо што је подстицан тражњом. Очекивања да ће добијање статуса кандидата земље привући светске инвеституре нису се испунила. Србија је суочена са одливом капитала, дубоком рецесијом и комбинованом фискалном, дужничком и финансијском кризом.

Споразум о слободној трговини Србија је потписала 28 августа 2000. године с Руском Федерацијом. Да је то веома погодна земља за пословање, уочиле су многе европске и светске компаније, које своје филијале дислоцирају у Србију ради лакшег извоза на руско тржиште. Иако је Србија у размени с Руском Федерацијом пре две деценије бележила суфицит, сада је, упркос Споразуму о слободној трговини, извозом покривена тек четвртина увоза. Бољи наступ на овим тржиштима подразумева дефинисање нове стратегије извоза Србије.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аганбегян Абел. Стратегическое развитие России на перспективу. Ноябрь 2010 г.
2. <http://opes.hse.ru/data/2011/01/18/1233287813/aganbegyan.ppt>.
3. Аганбегян Абел. Цели российской модернизации. 18 января 2011. <http://opes.ru/1341349.html>.
4. Агентство нефтегазовой информации. Минэкономразвития России: Вклад цен на нефть в рост ВВП в 2009-2011 годах снизится втрое. 16 мая 2008. <http://angi.ru/news.shtml?oid=2024314>.
5. Бабић Б., Поновна индустрализација Србије-пут изласка из кризе, 121., Економско-финансијски односи Србије са светом, NDE са АЕН и Економски факултет у Београду, Крагујевац, 15 октобар 2009,
6. Бајец Ј. и Јакшић М. (Ред.), Нова стратегија развоја привреде Србије – Изазови економске политике у 2011. години, NDE са АЕН и Економски факултет у Београду,
7. Белоусов Дмитрий. Модернизация — дорога в новый мир. Экспертный портал Высшей школы экономики. 22.12.2010. <http://opes.ru/1337738.html>.
8. Бюджетное Послание Президента Российской Федерации о бюджетной политике в 2014–2016 годах. 13 июня 2013. <http://www.kremlin.ru/acts/18332>.
9. Вести Экономика. Всемирный банк понизил прогноз по росту мирового ВВП. 13. јун 2013. <http://www.vestifinance.ru/articles/28681>
10. Вести Экономика. Путин: в экономике наступают непростые времена. 31. јануар 2013. <http://www.vestifinance.ru/articles/22724>.
11. VVS. Бездефицитный бюджет или инвестиции в науку 16 апреля 2012. http://www.bbc.co.uk/russian/business/2012/04/120416_russia_economy_scenarios.shtml.
12. BBC. Год в ВТО: первые выводы для России. 22 августа 2013. http://www.bbc.co.uk/russian/business/2013/08/130822_russia_wto_year_later.shtml.
13. BBC. Сланцевая нефтяная революция грозит российской экономике. 21. фебруар 2013. http://www.bbc.co.uk/russian/business/2013/02/130221_pwc_shale_oil_us.shtml.
14. Гавриловић-Гаговић, С. и Гаговић Н., Карактеристике извоза

- Србије у период транзиције, Центар за научноистраживачки рад и економске анализе, Привредна комора Србије, април-јун 2012,
15. Газета.ру. ВВП на четири с плусом. 24. септембар 2012. www.gazeta.ru/financial/2012/09/24/4785549.shtml.
 16. Гринпис. Возобновляемые источники энергии. <http://www.greenpeace.org/russia/ru/campaigns/nuclear/accidents/chernobyl/25yrs/renewable-energy/>.
 17. „Деградиация отраслевой структуры“. Новые Комментарии о Государстве и Бизнесе. №41, 23 февраля – 7 марта 2013 г. http://opes.ru/data/2013/03/12/1233149949/KGB_41f.pdf.
 18. Ђукић, С. (2011). *Руски гас у Европи: од детанта до Јужног тока*. Београд: Службени гласник,
 19. Ђуричин, Д. (2008):“ Србија: фром транзицион то транзиционисм анд бацк“, Економика предузећа, Септ-Оцт,
 20. Ђуричин, Д и Вуксановић, И. (2010):“Предлози за превазилажење негативних последица економске кризе у Србији“, Зборник радова, Бања Врућица, 17.и 18. 06. 2010.
 21. Естрин, С. и М. Увалић, From Iliria towards Capitalism: Did Labor-management Theory Teach Us Anything about Yugoslavia and Transition in Its Successor States, Comparative Economic Studies, 50th Anniversary Essay, 50,
 22. Индексы интенсивности промышленного производства, июль-2013. Экспертный портал Высшей школы экономики. http://opes.ru/data/2013/08/20/1233240229/%D0%9E%D0%9A%D0%92%D0%AD%D0%94_13-07.pdf.
 23. Инновационная политика Российской Федерации: первоочередные задачи и критические развилки. Лаборатория экономики инноваций НИУ ВШЭ. <http://lei.hse.ru/news/31516575.html>.
 24. Макиенко Константин. Российский авиапром: итоги реформ и перспективы развития. Аналитический центр Обсерво, №3, июнь 2013. http://www.ccifr.ru/uploaded/Observatoire/130711_Makienko_Policy_paper_RU.pdf.
 25. Миленковић, Д., Волкова, Е. и Симић, З., Значај успостављања зоне слободне трговине за привреду Србије и Русије, Економски погледи, бр. 3-2011,
 26. Министерство финансов Российской Федерации. Индексы промышленного производства. http://info.minfin.ru/ind_pp.php
 27. Министерство экономического развития Российской Федерации. Прогноз долгосрочного социально-

- экономического развития Российской Федерации на период до 2030 года. 25 марта 2013. http://www.economy.gov.ru/minec/activity/sections/macro/prognosz/doc20130325_06.
28. Министерство энергетики Российской Федерации. Статистическая информация. <http://minenergo.gov.ru/activity/statistic/>.
29. Обрабатывающая промышленность снижает показатели. Экспертный портал Высшей школы экономики. 20. август 2013. <http://opes.ru/1557114.html>.
30. Овчинников А.С., Ицкович А.Ю. Внешняя торговля сельскохозяйственной и пищевой продукцией из России в Сербии в условиях либерализации международного рынка. У: Агропривреда Србије у претприступном периоду. Тематски зборник. Уредници Бранислав Влаховић, Данило Томић, Алексеј Овчинников. Београд: Друштво аграрних економиста Србије, 2012. С.15-30. http://portal.zzbaco.com/mojo_baco/Data/Sites/1/thematicproceedings_agrarianeconomyofserbia....pdf.
31. Основные макроэкономические показатели. Валютный курс. http://www.icss.ac.ru/macro/index_year.php?id=8.
32. Поповић, Н. & Јашко, О. (2010). *Спољнотрговински односи и перспективе привредне сарадње Руске Федерације и Републике Србије*. Београд: Фонд “Српски економски центар”.
33. Привалов Александр, Гурова Татьяна, Фадеев Валерий. “Наша маленькая свобода”. Эксперт, 8 сентября 2003. http://expert.ru/expert/2003/33/33ex-ukos8_31746/
34. Увалић, М. (2012):“ Транзиција у Србији, ка бољој будућности“, Завод за уџбенике, Београд,
35. Федеральная служба государственной статистики. Консолидированный бюджет Российской Федерации. http://www.gks.ru/free_doc/new_site/finans/fin21.htm.
36. Федеральная таможенная служба. Экспорт-импорт России важнейших товаров за январь-декабрь 2012 года. http://www.customs.ru/index2.php?option=com_content&view=article&id=17055&Itemid=1981.
37. Федеральная таможенная служба. Импорт в 2012 году.
38. <http://www.customs.ru/attachments/article/17055/%D0%98%D0%BC%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%20%D0%B2%2012%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D1%83.xls>.
39. Федеральная таможенная служба. Экспорт в 2012 году.
40. <http://www.customs.ru/attachments/article/17055/%D0%AD%D0>

%BA%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%20%D0%
%B2%202012%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D1%83.xls.

41. Центр развития НИУ Высшей Школы Экономики. Комментарии о государстве и бизнесе. 24 августа – 6 сентября 2013.

http://www.hse.ru/data/2013/09/11/1275419577/NewKGB_53.pdf

42. „Чем больна Россия“. Ведомости, 17.07.2013, №126 (3388).

43. Эксперт. Прогноз как основа. Прогноз-2030 станет основой для бюджетной стратегии. 19 февраля 2013.
<http://expert.ru/2013/02/19/prognoz-kak-osnova/>

Рад је примљен: 18.09.2013.

Рад је прихваћен за штампање: 01.11.2013.

